

Jegyzetek a detektívregényről

G. Czimmer Anna

Korunk szellemi életének egyik jellemző tünete a detektívregények olvasótáborának megnövekedése. Figyelemreméltó jelenség, hogy ez a még nemrégben lenézett műfaj, amelyet azelőtt inkább csak a félművelt és igénytelen olvasók kerestek, ma éppen a legmagasabb értelmiség körében hódít teret, és hogy olvasói ma már restelkedés nélkül bevallják szenvedélyes vonzalmukat a detektívregényhez. Ha vannak könyvek, amelyekről sokat beszélnek és kevesen olvassák, akkor a detektívregényről az ellenkezőjét lehet elmondani: sokan olvassák és keveset beszélnek róla. Azok, akik vitatják hovatartozását, és helyét nem az irodalomban, hanem a szórakoztató ipar területén jelölik ki, nem vetnek számot azzal a tüneményes karrierrel, amelyet a detektívregény az utóbbi évtizedekben befutott. Ez csupán a film fejlődésével állítható párhuzamba.

Miben rejlik a detektívregény varázsa, lebilincselő ereje? Mindenekelőtt abban, hogy a ma élő alakjaival és eseteivel foglalkozik. Szereplőinek látható mindennapi élete mögött valamely titok rejlik. A titok iránt az emberi természet fogékony. A legtöbb embernek épp úgy megvan a maga „titokszükséglete”, akárcsak az élelmiszerszükséglete, és ez kielégítést kíván. A detektívregény alkalmas erre, mivel valami rejtélyt állít a történet előterébe, ennek a rejtélynek felderítése pedig problematikus lévén, erősen hat az olvasóra. Felkelti és ébren tartja az érdeklődést, azaz lebilincseli, emóciót okoz, mely igazi izgalommá fokozódik, majd a rejtély felderítése meglepedést kelt és kielégíti az olvasót. A detektívregény egyik eszköze az önmagáról való megfélemledésnek, a feledtetés az egyik legnagyobb vonzóereje, de egyben veszedelme is. Térhódítása egyik részjelensége az ún.

emócionálizmusnak, az élet gondjai elől menekülő ember élményhajhászásának,

Maga a műfaj nagy változáson ment keresztül a fejlődés során. Már maga a detektívregény elnevezés is elavult, helyesebb bűnügyi regényről beszélni. Mikor jelent meg ez a műfaj az irodalomban? Őseinek az ún. népszerű törtérik tekinthetők, s gyökerei a kalandregény Walter Scott-i formájáig nyúlnak vissza. Atyjának Poe Edgárt tekintik, akinek „Kettős gyilkosság a Morque utcában” c. regénye jelzi az új műfajt, bár akkor még a „detektívregény” fogalma nem létezett. Ezt a szót a kiadók találták ki, tisztán kommersziális okokból. Az első hírlapi folytatásos detektívregény Sue „Páris rejtelmei” volt.

A detektívregény első fénykorától már messze vagyunk. Ezeknek egykori főalakja a mesterdetektív volt, hivatásos vagy magánnyomozó, aki mozgatta és „vitte” az egész cselekményt. Adva volt egy rejtélyes holttest, különböző gyanús személyek, többé-kevésbé ügyefogyott rendőrök és mint központi személy a „mesterdetektív”, aki csalahatalan szimattal, induktív okoskodással és óraműhöz illő precizitással oldott meg mindent, derített világosságot a rejtélyre, hogy ki a gyilkos. Jól bevált írói fogás szerint ez mindig az, akit az író a történet folyamán a legkevésbé gyanúsra rajzolt meg, és ez az utolsó oldalon derült ki. Ezekben a detektívregényekben felvonultak a világvárosok alvilágának jellegzetes alakjai: közönséges bűnözők, kábítószer- és leánykereskedők, apacsok, az éjszaka megszívó tündérei és szívtelen démonai. A mesterdetektív alakja olyan jellemző vonásokkal és tartozékokkal volt megrajzolva, hogy az olvasónak szinte személyes ismerősévé vált, annál is inkább, mert a detektívregényeket hamarosan kezdték szériákban gyártani, ugyanazzal a főalakkal. Ilyen legendás mesterdetektív figura volt Sherlock Holmes és Nick Carter. Néhány évvel ezelőtt Londonban múzeumot rendeztek be a soha nem létezett Sherlock Holmes holmijából, pusztán megalkotója, Conan Doyle leírása alapján.

A detektívregénynek ez az első virágzása a két világháború közötti időre esik, és legjelesebb művelői angolszász írók voltak: Doyle és Agatha Christie. Ezek a művek ma már elavultaknak tekinthetők. Kisebb követők pedig csakhamar a sematizálás olcsó útjára tévedtek, és csak úgy ontották a néhány kaptafára készült olcsó hatásvadász iskolás és modoros detektívregényeket, amelyek a hajhászott rendkívüliség és

valószínűtlenség miatt hovatovább szákutkába juttatták a műfajt, s különösen az amerikai detektívregénytermelést. Könyv helyett újságpapírosra nyomott füzetes ponyva lett belőle.

Azok a detektívregényírók, akik számot vetettek azzal, hogy a kriminális kazuisztika mindenkor mintegy újjelenyomata a társadalmi viszonyoknak és szerves részjelensége a való életnek, megtalálták a szákutkából kivezető utat. Megteremtették a realista bűnügyi regényt. Ebben adva van egy bizonyos társadalmi állapot, amelybe beleértendő a benne élő emberek lelki alkata és magatartása is. Az író úgy veti fel a kriminalisztikai problémát, hogy miképpen alakul ki olyan konstellációja a helynek, időnek és egy személy reakcióinak, amely bűntény elkövetésébe torkollik. Itt már nincs szó sem „hivatásos”, sem „született” bűnözőkről, hanem arról, hogy én, te, ő, akárki, az adott szituációban hogyan sodródik bűnténybe. Tehát nem a valószínűtlenségek, sem a véletlenek, hanem éppen a valószínű körülményeknek szerepét domborítják ki, és ez az „élet-íz” hozza emberi közelségbe az olvasóhoz. Ezért nagyon erős lelki hatást vált ki, érdeklődést, izgalmat, együttérzést vagy ellenszenvet és fokozott mértékben borzadályt, irtózatot. A borzalmakban bővelkedő válfaját elnevezték „shock”-regénynek, mivel játszik az olvasó idegei, vel. A realista bűnügyi regényíró azonban nem folytat felelőtlen játékot. A felcsigázott érdeklődést, az idegizalmi állapotot ezután logikus módon, az egyetlen lehetséges megoldásra vezetve, feloldja. Itt a detektív már nem központi alak többé, nem ő mozgatja a cselekményt, nincs is állandóan jelen, ámbár elmaradhatatlan szereplője a történeteknek. Sőt azt lehet mondani, hogy a regény a detektív megjelenése pillanatától kezdve veszít a feszítőerejéből, emóciós ereje csökken és helyét átveszi az értelemre való hatás, a logika.

A realista bűnügyi regényeknek a témaköre is jelentékenyen kibővült. A rejtély nem mindig holttest, és a végső kérdés nemcsak az, hogy ki a gyilkos, a regény tárgya különféle nem természetes halálmeg (katasztrófa, rejtélyes baleset, öngyilkosság), politikai és ipari kémkedés, gazdasági, tudományos és katonai titkok elárulása, szabotázscselekmény, csempészség, emberrablás stb. Az érdekességet nem valószínűtlenségekkel, hanem inkább egzotikus környezettrajzzal biztosítják. A bűnügyi regény írója Afrikába, Kínába, nevesincs

szigetekre viszi el az olvasót, a legmodernebb közlekedési eszközök úti-élményein keresztül. Mindezek a körülmények már magasabb írói kvalitásokat kívánnak és nem csekély feladatot jelentenek az írónak, ha nem akarja sem önmagát ismételni, sem másokat utánozni. Nincs többé kaptafamunka. Környezettanulmány, adatgyűjtés, hírszolgálat, lélektani tanulmány szükséges. Es nem utolsósorban a megírás művésze, amely most már nem a háborzongató motívumokat hajhássza, hanem érdekes és titokzatos háttérű igaz történeteket. Igazak olyan értelmezésben, hogy ha nem is történetek meg szóról szóra úgy, de szervesen beleilleszkednek a jelenkorba, a föld valamely helyének társadalmi, kulturális, néprajzi, spirituális és kriminálisztikai valóságába, és megfelelnek a tudomány mai állásának. Más szóval semmi hihetetlen nincs bennük, hanem ellenkezőleg, minden hihető, s megtörténhet a valóságban is. Írói fogásai közül nem hiányzik a humor s a poézis sem. Mindezek a kvalitások a bűnügyi regényt közelebb hozták az igazi irodalomhoz. Az ilyen típusú regények legkiválóbb művelői ma a franciák (köztük első helyen Georges Simenon) és az angolok (Peter Chency). A bűnügyi regény ma második virágkorát éli. De fejlődése még tovább tart. Legújabb hajtásai a szürrealizmus irányába vezetnek (Leo Molet, Pierre Véry), és a föld légkörén túl már a világűrben kalandoznak, építik kriminálisztikai támaszpontjaikat ott is.

A film és a televízió kapcsolata a bűnügyi regénnyel nyilvánvaló, mert ez mindenkor igen jó, azaz kifizetődő forgatókönyveket szolgáltat. A detektívregényírókat a búsás szcenárium-tiszteletdíjak újabb alkotásokra ösztönzik. A film és a televízió pedig a nyomtatott betúnél is átütőbben népszerűsíti őket. A színpadi művészet kevésbé határos segítőtársuk. De azért feljegyzésre kívánczik, hogy egy Agatha Christie regényből írt színdarab ma a 2300-ik előadás felé tart egy londoni színházban. Pédátlan rekord ez a színpadi művek történetében. Georges Simenon regényeiből pedig 56-ot filmesítettek eddig.

Észak-Amerika legnagyobb egyetemén, a newyorki Columbia egyetemen tanszéke van a detektívregénynek. Ezenkívül több kisebb detektívregényíró-iskola is működik. Ezekben el lehet sajátítani a műfaj mesterségbeli fogásait és megszerezni a lélektani hatáshoz szükséges alapismereteket és a bűn-

ügyi motiváció alapelemeit. Az érdeklődés az ilyenemű tanfolyamok iránt igen nagy, minthogy igen jóvedelmező foglalkozásra képesíti a hallgatókat. Legújabban már detektívregényről elektronagy konstrukciókkal is kísérleteznek. A meglévő művek tömkelegéből ki-elemzik, hogy bizonyos fogalmak, pl. detektív, revolver, ügyvéd, autó stb. átlag milyen gyakran fordulnak elő a detektívregényekben, s ezek alapján bizonyos variáció komponenseket rögzítenek. E komponensek egymással kombinálhatók és többféle megoldás vezethető le belőlük. Ez a módszer természetesen nem viszi előre a műfajt az irodalom felé.

Kérdezhetjük, hogy miért ez a nagy buzgalom. Annyira érdekes az emberölés?

Igen. A halál misztériuma már maga is vonzza az embert, ha pedig titokzatos körülmények vannak mögötte, akkor még inkább. A detektívregények iránti kereslet igen nagy. De nem szabad megfélekednünk arról sem, hogy ez a nagy kereslet némiképp a kínálat következménye is. A könyvkiadás azzal, hogy rávetette magát erre a nagyon rentábilis üzletágra, maga is nevelt olvasótáborát magának. A nyugati országok könyvpiacainak számadatai igen beszédesek. Például a párisi Grasset könyvkiadó cég három évvel ezelőtt megindította az ún. Série noiret, igen csinos kiállítású, fekete kötésű, színesrajzos fedőlapú bűnügyi tárgyú zsebkönyvecskék sorozatát. A kiadóosztály élén nem kisebb személyiség áll, mint Maurice Duhamel író. A fekete sorozat könyvecskéi kezdetben kéthetenként jelentek meg, tízezer példányszámban. Ma már havonta öt könyvet adnak ki, egyenként 44000-es példányszámban. És mind elkel. Duhamel azt mondja, hogy ezen nincs mit csodálkozni, hiszen egész életünk „fekete szériában” folyik le. A fekete sorozat ma már háromszázöttes könyvtára rúg. Ezeknek a mai bűnügyi regényeknek a szereplői nem a társadalom ún. „salakja”, hanem köztünkjáró, tisztességes foglalkozású egzisztenciák, munkásoktól kezdve tisztviselőkön és szabad foglalkozásiakon keresztül egyetemi tanárokig és tudományos kutatókig. Az élet bonyolultsága mindenkit bevonhat titokzatos háttérű és célú cselekményláncolatok hálójába. A mesterdetektív helyét a különféle „titkos szolgálatok” kollektívjei foglalták el.

A szocialista társadalmi berendezésű országokban a tervszerű könyvkiadásban a bűnügyi regényeknek egészen

alárendelt szerepük van, és még annyi helyet sem foglalnak el, mint a bűnügyi tárgyú behozatali filmek. Ebben is megnyilvánul Kelet és Nyugat eszmei különbözősége. Tárgykörük igen gyakran a fasiszta megszállás alatti ellenállási mozgalom és illegális cselekmények, tehát bizonyos fokig dokumentáris jellegűek. Ezért aztán lebilincselők és izgalmasak anélkül, hogy ártalmasak lennének. Meg kell említeni, hogy ilyen szellemű bűnügyi regények Nyugaton igen ritkák, de nem ismeretlenek. A francia Joe Paquet, a Gorilla-sorozat írója dolgoz fel ilyen témákat.

A kor szelleméből fakadó inspirációval és komoly írói felkészültséggel pszichológiai módszerrel megírt eredeti bűnügyi regény már beolvad az igazi irodalomba. Ezt azonban csak egyes kiemelkedő művekre lehet mondani, általánosságban nem. A bűnügyi regény

hódításának olyan magas értelmiségek a tanúi, mint André Gide, Jean Cocteau, Colette, St. Exupéry.

A bűnügyi regények többsége azonban mégis csupán üzleti szempontok szerint és jól bevált receptek alapján készülő tucatmunka. Lebilincselő és magafeledtető erejében van veszedelme és ártalmassága. Az élet gondjaitól hajszolt ember elalvás előtti vagy álmatlanság elleni olvasmányoknak veszi kezébe és belémerül. Az álmatlanság óráit jól kitölti ugyan és távoltartja a kínzó egyéni problémákat, de az általa okozott emóció és a felizgatott fantázia gyakran tovább működik az álomképekben, tehát nem hoz pihentető alvást. A fiatal, még ki nem alakult jellemű emberekre pedig a bűncselekmények részletezése és az ebbe a tárgykörbe tartozó ismeretek rombolóan hatnak, káros irányba feszítik fantáziájukat és tettvágyukat.

